

Udržitelný rozvoj a chudoba v době postekologie

Ať již dopadne červnová Konference OSN o udržitelném rozvoji „RIO+20“ jakkoli, jistě se v jejím hodnocení dočkáme řady povzdechů nad „nedostatkem politické vůle“ a mezerou mezi ambicemi mezinárodního společenství a skutečností. Tedy podobných reakcí jako v případě předešlých summitů k Rozvojovým cílům tisíciletí. Nesouvisí však toto rozčarování s rozpory nejen v pojmu udržitelného rozvoje, ale i v současném pojetí rozvoje bez přívlastků?

Postekologická kritika současných politik udržitelného rozvoje není v českém prostředí příliš známa. Představuje však dobrý výchozí bod pro zamyšlení nad současnými problémy globálních politik životního prostředí. Ingolfur Blühdorn tvrdí, že v posledních dvou desetiletích se environmentální politika výrazně proměnila. Z okrajových vod ekologického aktivismu se dostala do středního proudu vládní politiky životního prostředí, pronikla i do dalších oblastí včetně mezinárodního rozvoje. Ohledně vážnosti environmentálních hrozeb dnes panuje kromě politického extrému a průmyslových lobby široký konsensus. Kodaňský klimatický summit se před třemi lety stal prvořadou mediální událostí podobně jako masivní únik ropy v Mexickém zálivu o rok později. Na druhou stranu vládne napříč světem neméně silná shoda ohledně nedotknutelnosti práva jedince na

Na ulicích čínského Pekingů se mezi dopravními prostředky objevují stále častěji i elektrické tříkolky.

Jason Lee, Globe Media/Reuters

svůj současný životní styl a růst materiální spotřeby, jež jsou hlavní příčinou ničení životního prostředí. Důraz na hospodářský růst dokonce v souvislosti s finanční, hospodářskou i dluhovou krizí zesílil bez ohledu na ideologický proud.

Podle postekologického proudu se proto environmentální politika proměnila v „udržování neudržitelného“ tím, že místo potřebných strukturálních změn hledá technická řešení v rámci stávajícího mezinárodního tržního systému. Politika životního prostředí neřeší příčiny krize (výrobu a spotřebu), ale její projevy (znečištění a emise). Hlavní důraz přitom klade na zvyšování efektivity. O tomto posunu vypovídá – vedle komplikované agendy bezzubého institucionálního rámce udržitelného rozvoje v rámci OSN – i hlavní téma letošního summitu RIO+20: zelená ekonomika. Ta by měla jako zázračná pilulka vyřešit všechny aspekty udržitelného rozvoje: nejen environmentální, ale ta-

ké sociální a ekonomické problémy planety prostřednictvím zvýšení zaměstnanosti a zrychlením hospodářského růstu.

Kdo by nesouhlasil s udržitelným rozvojem?

Proti optimismu „zelené ekonomiky“ však vystupují nejen environmentální studia, která upozorňují na tzv. *rebound effect*. Tzv. efekt odrazu způsobuje, že možné úspory dosažitelné novými technologiemi jsou vyčerpány vedlejšími dopady: v případě snížení spotřeby nového typu motoru automobilu například tak, že lidé jezdí rychleji a častěji, anebo rovnou kupují silnější auta. Předběžné výzkumy sice ukazují, že materiální spotřeba Velké Británie dosáhla svého vrcholu na přelomu tisíciletí, což by poukazovalo na možnost odpojit hospodářský růst od objemu spotřeby, tento jev je však třeba potvrdit a rozhodně jej nelze vztáhnout na celou planetu: od konce krize emise skleníkových ply-

nů dosahují celosvětově nových rekordů. Kromě těchto empirických argumentů však vede k pesimismu i samotná rozpornost pojmu udržitelného rozvoje.

Zatím nepřekonaná definice udržitelného rozvoje z Brundtlandské zprávy z roku 1987 jako takového rozvoje, který „uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby“, je totiž tak široká, že umožňuje naplnění všelijakým obsahem. Kdo by nesouhlasil s udržitelným rozvojem (podobně jako bychom těžko našli někoho, kdo by nesouhlasil s cílem vymýcení chudoby)? Není proto divu, že 90. léta minulého století se stala po „ztracené dekádě“ 80. let a kúře tzv. Washingtonským konsensem dekadou udržitelného rozvoje i v mezinárodní rozvojové politice, než byla nahrazena Rozvojovými cíli tisíciletí a diskurzem boje proti chudobě. Ovšem pokud dnes většinou udržitelnost chápeme zejména z hlediska mezige-

nerační solidarity, původní definice nesla také rozměr solidarity mezinárodní: udržitelný rozvoj by měl naplnit potřeby celých současných i budoucích generací. Mezi geografickým a časovým rozměrem definice však leží velké pnutí.

Zatímco raná poválečná literatura, kterou nejlépe představuje klasik modernizační teorie Walter W. Rostow, ještě otevřeně považovala za konečné stadium rozvoje všech zemí světa „věk vysoké masové spotřeby“, tento cíl postupně z akademické literatury i zpráv mezinárodních organizací zcela vymizel. Možnost, že by všichni chudí této planety vedli životní styl americké střední třídy, překračuje planetární hranice: průměrný Ind má stále zatím

desetkrát menší uhlíkovou stopu než průměrný Američan. Jistě, Světová banka měla pravdu, když zdůrazňovala, že chudoba někdy vede k nadužívání zdrojů a znečišťování životního prostředí na lokální úrovni, nicméně bohatí se na něm podílejí lokálně i globálně nerosrovnatelně více, nemluvě o tom, že se jeho dopadům dokáží lépe bránit – například přesunem odpadu či celých „špinavých“ výrob do zemí Jihu. I v tomto kontextu lze chápat posun od udržitelného rozvoje k boji proti nejhlubší chudobě v politice OSN na přelomu tisíciletí: kapacita Země zvládne pouze snížení absolutní chudoby, ale příslib univerzálního rozvoje pro všechny bylo třeba zamést pod koberec.

Sever proti Jihu v Riu

Jak na tento vnitřní rozpor udržitelného rozvoje bude mezi 20. a 22. červnem 2012 reagovat Konference OSN o udržitelném rozvoji v Riu de Janeiro? Poradní orgán generálního tajemníka OSN vedený vysokými současnými i bývalými světovými politiky prozatím vypracoval pro „Summit Země po dvaceti letech“ zprávu s názvem *Odolní lidé a odolná planeta: Budoucnost, kterou bychom měli zvolit*. Ta na obecné úrovni sice konstatuje přetrvávající a stále rostoucí nerovnosti mezi bohatými a chudými a za svůj dlouhodobý cíl považuje jejich snižování, ve své řadě praktických doporučení však mluví o rovnosti prakticky jen v souvislosti s důležitou rovností gen-

derovou, nikoli však mezinárodní. Tvrdí sice, že neudržitelné „vzory spotřeby“ by měly být ekonomicky znevýhodněny, o snižování spotřeby v zemích Severu však nepadne jediné slovo. Také se zásadně vyhýbá otázce globálního přerozdělování bohatství: slovo daně zmiňuje pouze v souvislosti s environmentální daní. Jinak řečeno, zpráva stále počítá s tím, že udržitelného rozvoje je možné dosáhnout růstem zemí Jihu bez zásadního omezení v zemích Severu. Spadá tak do bezvýchodného pojetí postekologické politiky.

Platí však toto pojetí panelu generálního tajemníka bezvýhradně? Koalice 132 zemí Jihu včetně Číny (G77) se postavila

Rozvojové cíle tisíciletí jednoznačně selhaly jako prostředek pro strukturální změny globálního vládnutí a ve skutečnosti jsou spíše výrazem jeho zakonzervování: sociální složku pojmají odděleně od hospodářské a environmentální.

velice kriticky k návrhu závěrečného dokumentu RIO+20 a jeho třetí část věnovanou zelené ekonomice z gruntu přepsala z technického jazyka a všeobecné závaznosti do političtější roviny a odlišení potřeb a povinností globálního Severu a Jihu. Otázku udržitelného rozvoje spojila s potřebou reformy světové finanční architektury a institucí, chudobu chápe jako největší problém udržitelného rozvoje. Teprve probíhající jednání ukáží, zda se podaří zemím Severu jednotu G77 v této oblasti rozbit, prosadit průmyslové pojetí zelené ekonomiky a problematiku udržitelného rozvoje oddělit od strukturálních změn globálního vládnutí. Zájmy vlád zemí Jihu samozřejmě nelze idealizovat, nicméně propojení udržitelnosti a chudoby představuje způsob, jak vnitřní rozpory současných pojetí rozvoje odhalit.

Stigma „chudoby uprostřed hojnosti“

Pokud totiž upozorňujeme na vágnost a protichůdnost pojmu udržitelný rozvoj,

je zřejmé, že nejasnost a rozpornost rozvoje bez přívlastku bude ještě větší. Rozvoj má tolik definic, kolik žije na Zemi lidí – proto nelze nalézt konsensus o tom, zda se tu či tam rozvoj děje, či nikoli. Ačkoli si nejsem jist, zda by většina Čechů souhlasila s tím, že se Česká republika rozvíjí správným směrem, dalším problémem konceptu rozvoje je právě to, že slovo rozvoj jinak spojujeme s Českem a jinak s globálním Jihem. Jinak řečeno, rozvoj doma, který má na starosti ministerstvo pro místní rozvoj, chápeme odlišně od rozvoje venku, který se nachází v gesci ministerstva zahraničních věcí. Podobně v rozvojové spolupráci upřednostňujeme pojem chudoby před sociálním vyloučením, ačkoli oba pevně souvisejí. To, kdo je „rozvinutý“ a kdo „rozvojový“, určuje více než cokoli jiného právě směr proudu rozvojové pomoci ze Severu na Jih, ale na národní úrovni také z centra na venkov bez ohledu na další finanční toky, například několikanásobně vyšší daňové úniky z globálního Jihu do daňových rájů Severu. A podobně jako vize rozvoje venkova odpovídá převládajícím představám města, i globální agendu rozvoje určují především země Severu.

O tom nejlépe svědčí hlavní politický rámec mezinárodního rozvoje, Rozvojové cíle tisíciletí, o nichž již dnes víme, že jako celek nebudou do roku 2015 splněny. Jejich součástí je sice poslední, osmý cíl globálního partnerství – ovšem bez konkrétních závazků pro globální Sever. Prvních sedm cílů se v podstatě týká pouze zemí Jihu a podobně jako v případě udržitelného rozvoje předpokládají, že rozvoj „rozvinutých zemí“ je bezproblématický. Rozvojové cíle tak říkají: globálním problémem je chudoba, nikoli ale bohatství. Jak napsal tehdejší prezident Světové banky James Wolfenshon ve *Zprávě o světovém rozvoji 2000/2001* s podtitulem *Útokem na chudobu*: „chudoba uprostřed hojnosti je největší světovou výzvou“. Tak se světová situace jistě jeví z oken washingtonských kanceláří Světové banky, ale vzhledem k tomu, že téměř polovina světového obyvatelstva musí vystačit s dvěma americkými dolary na den, je sta-

novisko o většinové hojnosti zcela zavádějící, chudé stigmatizuje a představuje je jako pasivní oběti.

Podobně jako postekologické politiky životního prostředí odvádějí pozornost od příčin jeho poškozování, i současná rozvojová politika odvádí pozornost od mezinárodního hospodářského a finančního rámce a konkrétních politik globálního Severu, které chudé poškozují. Situaci komplikuje fakt, že vzhledem k rostoucím nerovnostem mezi zeměmi světa i uvnitř nich je stále obtížnější pracovat se samotným pojmem globální Jih: v tzv. rozvojových zemích existují koncentrace nesmírného bohatství a v tzv. rozvinutých zemích zase obrovské kapsy chudoby, zde ovšem nazývané spíše sociálním vyloučením. Můžeme například Čínu, která dnes masivně poskytuje rozvojovou pomoc z bohatství, jež získala masovou devastací svého životního prostředí, považovat stále za rozvojovou zemi? Dostáváme se do paradoxních situací, kdy ti, kteří podporují udržitelný rozvoj v zemích Severu a angažují se například v boji proti obrovským přehradám v zemích Jihu, se nacházejí na stejné lodi s místními lidmi, kteří rozvoj zcela odmítají.

Konec Rozvojových cílů tisíciletí, ať žijí Cíle udržitelného rozvoje

Přes veškeré výhrady ke způsobu, jak je dnes pojem udržitelného rozvoje používán, představuje právě on nejlepší základ pro budování základů globálního vládnutí. Na rozdíl od pojetí rozvoje jako „boje proti chudobě“ totiž bere v potaz omezené planetární hranice svým důrazem na mezigenerační solidaritu a zároveň solidaritu vnitrogenerační, která však byla v posledních dvou desetiletích zcela potlačena. Rozvojové cíle tisíciletí jednoznačně selhaly jako prostředek pro strukturální změny globálního vládnutí a ve skutečnosti jsou spíše výrazem jeho zakonzervování: sociální složku pojmají odděleně od hospodářské a environmentální. Součas-

ný rámec globálního rozvoje ignoruje klíčovou problematiku nerovností, kterou je třeba umístit do srdce globálních politik a přiznat, že vzhledem k omezeným zdrojům nelze dlouhodobě snižovat chudobu Jihu bez snižování spotřeby Severu a bez přerozdělování zdrojů na globální úrovni – analogicky s nárůstem přerozdělování uvnitř národních států a zrodem sociálního státu – počínaje například zavedením daně z finančních transakcí a nebo uhlíkové daně. Koncept klimatické spravedlnosti je jednou z vlastovek tohoto přístupu.

Podle známých pozic jednotlivých zemí a bloků takový posun RIO+20 samozřejmě nepřinese. V návaznosti na návrh Kolumbie a Guatemaly zavést analogicky k Rozvojovým cílům tisíciletí i Cíle udržitelného rozvoje však skrze další – byť technokratické – cíle ukazuje reálnou cestu k proměně globálního „rozvojového“ paradigmatu nastíněným směrem. Summit v Riu by mohl poskytnout mandát pro vypracování Cílů udržitelného rozvoje ve své sociální, ekonomické i environmentální složce a v roce 2015 po vypršení Rozvojových cílů tisíciletí vést k vypracování jediného komplexního rámce globálního vládnutí a koordinace. Je zřejmé, že Cíle udržitelného rozvoje budou spíše kvantitativní a jejich splnění se často bude navzájem vylučovat. Aby však nepůsobily zcela absurdně či utopicky, nevyhnou se na rozdíl od Rozvojových cílů tisíciletí klíčové otázce nerovností a zároveň umožní na stejnou úroveň jako využití zdrojů položit také otázku biodiverzity a hodnoty přírody jako takové. A současné pojetí rozvoje bez přívlastků, které zkrátka není způsobené konečnému světu a za problém považuje pouze globální Jih, bude lepší i s Rozvojovými cíli tisíciletí jednou provždy opustit.

Ondřej Horký je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. horky@iir.cz